

עריכה לשונית: הדס סופר-שבתאי

עורכת: ד"ר מירה צורף

כרך 5, מהדורה מיוחדת 1022, 12 בפברואר 2015

ארגון בוקו חראם ואתגריו ללכידות המדינה הניגרית

אירית בק

בעוד כשבועיים, ב-15 בפברואר 2015, אמורות היו להתקיים בחירות כלליות בניגריה (שמועדן נדחה, בשלב זה, לסוף חודש מרץ). יהיה זה סבב הבחירות החמישי במספר מאז שנת 1999, עת החל תהליך דמוקרטיזציה במדינה המאוכלסת ביותר באפריקה, המונה כ-177 מיליון נפש ונחשבת למעצמה יבשתית מבחינה כלכלית, פוליטית ואסטרטגית. שני המועמדים המובילים במרוץ הם הנשיא הנוצרי המכהן, גודלאק ג'ונתן, ונשיא ניגריה לשעבר, מוהמדו בוהרי המוסלמי. אם יבחר בוהרי (כפי שמסתמן בסקרים אחדים), יהיה בכך משום מהפך, שכן מאז שנת 1999 עמדו בראש המדינה מנהיגים נוצרים בלבד. תהא תוצאת הבחירות אשר תהא, למנהיגיה לעתיד של ניגריה נכונים אתגרים עצומים. מלבד הקיטוב הדתי השורר בין צפון מוסלמי בעיקרו לדרום נוצרי בעיקרו, כשבכל אחד מן האזורים הללו קיימים גם מיעוטים משמעותיים של בני הדת האחרת, בכל אזור תיאלץ הנהגת המדינה להתמודד גם עם מציאות כלכלית קשה ומורכבת כמו גם עם פיצולים אתניים. מבין כל האתגרים הללו מציב ארגון בוקו חראם אתגר קשה במיוחד ללכידותה של המדינה הניגרית, בעיקר לנוכח ההצלחות הצבאיות שרשם לזכותו לאחרונה. יתרה מכך, הצלחות צבאיות אלה זולגות גם למדינות השכנות לניגריה, ובכך מאיימות על היציבות האזורית.

הסיקור התקשורתי מפגין לעיתים הפתעה נוכח הצלחותיו של ארגון בוקו חראם והמהירות היחסית שבה הצליח להרחיב את שטחי השליטה שלו. אולם, מבט היסטורי על האזור מלמד על התפשטותן של תנועות שונות בעלות אוריינטציה אסלאמית עוד משלהי המאה ה-18, עת כבשה

תנועת הג'האד של עות'מן דאן-פודיו שטחים נרחבים מאזורי צפון ניגריה ומערבה של ימינו, אסלמה אוכלוסיות שונות וייסדה בשטחים שכבשה ישות בשם "ח'ליפות סוקוטו". גם לאחר התקופה הקולוניאלית וקבלת העצמאות מבריטניה בשנת 1960 הצליחו תנועות אסלאמיות שונות לרכוש אחיזה בניגריה, כמו זו שנודעה בשם מאיטסיין (*Maitatsine*) שפעלה במהלך שנות השבעים של המאה העשרים, בעיקר בעיר המרכזית בצפון המדינה, קאנו (Kano). התנועה, ששאפה להפוך את ניגריה למדינה מוסלמית, המתנהלת לפי חוקי השריעה, הצליחה לגייס תומכים רבים ולאיים על היציבות במדינה באזורים שונים בצפון. עם זאת, נדמה כי האידיאולוגיה הקיצונית של ארגון *בוקו חראם*, השימוש שהוא עושה באלימות, ובעיקר הצלחותיו הצבאיות המפתיעות, מייחדות אותו ביחס לתנועות דומות מן העבר ומעצימות את האתגרים שהוא מציב ללכידותה של המדינה הניגרית.

למרות ששמו המוכר של הארגון הוא *בוקו חראם*, שמשמעותו בעגה המקומית "חינוך מערבי הוא חטא", הרי שחברי הארגון מכנים עצמם "קבוצת אנשי הסנה מפיצי האסלאם והג'האד" (*ג'מאעת אהל אל-סנה לל-דעוה ואל-ג'האד*). האידיאולוגיה של התנועה נוסחה על-ידי מנהיגה הראשון, מוחמד יוסוף, מטיף מוסלמי שהקים בשנת 2002 בית ספר מוסלמי במאידוגורי (Maiduguri) שבצפון ניגריה, שם נחשפו ראשוני תומכיו לתפישת העולם השואפת להשלטת השריעה במדינה ודוחה את אורח החיים והחינוך המערביים. פעילות הארגון כללה גם פיגועים שכוונו כלפי מגוון יעדים וקהלים, וביניהם מקומות בילוי מערביים, כנסיות, בסיסי צבא ומשטרה וקהלים מוסלמיים שנמנו עם מתנגדיו. שיטות אחרות כללו חטיפות ודרישת תשלום כופר ממשפחות בעלות הכנסה סבירה, וכן חטיפה של נשים צעירות והפיכתן לשפחות מין, תוך הצגת הצאצאים שנולדו כתוצאה מכך "כמגויסים" החדשים לארגון. כל אלה הוכחו כשיטות פעולה מוצלחות לארגון שרק בתחילת העשור נדמה היה כי יעלם מעל פני האדמה.

אכן, לאחר הריגתו של מנהיג הארגון בשנת 2009, שתועד בשידור חי ועורר זעם רב גם בקרב מוסלמים שאינם מזדהים עם הארגון, נדמה היה כי הארגון נחלש ועומד להתפרק. אולם מאז 2011 הוא שב לכותרות לאחר שהחל לפגוע בריכוזים הומי-אדם. בין השנים 2011-2013 נרשמו בניגריה כשלושים פיגועי התאבדות, ויכולת הארגון לשגר מחבלים מתאבדים השתכללה באופן ניכר, כולל ביצוע פיגועי התאבדות מתואמים, בהם נטלו חלק בו זמנית מספר מחבלים מתאבדים שנהגו במכוניות עמוסות חומרי נפץ. אחד מהפיגועים המתוקשרים והמוצלחים מבחינתו של הארגון, היה פיגוע רב-נפגעים במתחם האו"ם בבירה אבוג'ה ב-26 באוגוסט 2011, אשר עורר הד בינלאומי רב. עם זאת, נדמה כי חשיפתו הדרמטית של הארגון לתודעה הבינלאומית התרחשה

סביב חטיפת 276 נערות בוגרות תיכון בעיר צ'יבוק (Chibok). למרות שאירוע זה עורר קמפיין חובק עולם לשחרור הנערות תחת הכותרת "השיבו את בנותינו" (*Bring Back Our Girls*) שבו נטלה חלק אף מישל אובמה, רובן המכריע של הנערות לא שוחרר משבי הארגון עד היום. עובדה זאת מעלה מספר שאלות נוקבות לגבי לכידותה של המדינה הניגרית ויכולתה להתמודד עם אתגרי הפיצול.

ראשית נשאלת השאלה, כיצד הצליח ארגון *בוקו חראם* לדבוק בעמדתו ולמנוע את שחרור הנערות חרף הלחץ הבינלאומי והפנים-מדינתי שהופעל עליו? אחד ההסברים נעוץ בסבירות הגבוהה שרבים מתושבי האזורים שנכבשו על-ידו אינם מתנגדים נחרצות להיבטים מסוימים באידיאולוגיה שלו, ובוודאי לאלו הקשורים לביקורת על המדינה הניגרית. תושבי האזורים בצפון-מזרח המדינה, שם הצליח הארגון להשתלט על שטחים נרחבים, חשים אזרחים מודרים ומקופחים במדינה הניגרית. אמנם, במדינה כניגריה, הנמנית עם יצואניות הנפט החשובות בעולם, שבה קיים פער עצום בין הכנסות הנפט לבין העוני הגובר של תושביה, תחושה שכזאת איננה נחלתם הבלעדית של תושבי האזורים הללו. אך דומה כי תושבי צפון-מזרח ניגריה הם אכן הנידחים, העניים והמנוכרים ביותר מבין אזרחי המדינה. בהזנחת האזורים הצפון-מזרחיים יצרו רשויות המדינה קרקע פורייה לגיוס פעילים חדשים רבים לשורות הארגון. במקביל, חולשת הצבא והמשטרה, המתבטאת הן בחוסר יכולתם להתמודד עם האיומים שמטיל הארגון על ביטחון האוכלוסייה האזרחית והן באוזלת ידם למנוע את תנופת ההתפשטות שלו, מעידה על כשל מהותי יותר בתפקודה של המדינה הניגרית, אשר רבים ממוסדותיה מזוהים עם שחיתות וחוסר יעילות.

שנית, גם האידיאולוגיה האסלאמית של הארגון קשורה בטבורה לפיצול הדתי המאפיין את המדינה הניגרית. למרות שהן מרבית המנהיגים והן הציבור הרחב בצפון אינם מזדהים עם מסריו הקיצוניים של הארגון, מן הראוי לציין כי החל משנת 1999 פועלים רבים ממנהיגי הצפון לבדל עצמם במובנים מסוימים מן המדינה הניגרית, ודוגמה טובה לכך היא הכרזתם על יישום השריעה כחוק המדינה – מהלך אשר על אף שהוא מנוגד לאפיוני מערכת המשפט של ניגריה הפדראלית (המורכבת מ-36 מדינות), אומץ באופן גורף על-ידי מנהיגי שתיים-עשרה מדינות הצפון. נדמה כי מסרי הארגון, הממזגים רעיונות של הוגים מוסלמיים כאבן תימיה, סייד קטב ובן לאדן עם חזון הקמתה מחדש של ח'ליפות אסלאמית מקומית, מושכים רבים להזדהות עם חבריו, ויש הטוענים כי חלק מתומכי הארגון מצויים אף במסדרונות השלטון הניגרי ובקרב מנהיגי הצפון. אומנם, מנהיגי *בוקו חראם* מתייחסים בעיקר לתחייתה של "ח'ליפות קנורי-בורנו", המצויה בחלקה הגדול באזורי צ'אד, ניזיר וקמרון של ימינו, אשר לא הייתה חלק מח'ליפות סוקוטו של דאן-פודו

עמה מזדהים מרבית תושבי צפון ניגריה, אך דומה כי הגעגועים לעבר אסלאמי טרום-קולוניאלי משותפים לרבים מאזרחיה הצפוניים של המדינה הניגרית.

שהרי ניגריה, כמו מרבית מדינות אפריקה בגבולותיה הנוכחיים, היא תוצר של אינטרסים קולוניאליים מערביים יותר מאשר ביטוי למציאות גיאו-פוליטית מקומית. למעשה, רק בשנת 1914 כפו הבריטים את איחוד הפרוטקטורט של צפון ודרום ניגריה לכדי ישות מנהלית אחת, ובתוך ישות גדולה זו מיזגו מאות ישויות אתניות, דתיות ולשוניות, בעוד ישויות אחרות פוצלו בין מספר מושבות קולוניאליות. גם זרעי הפיצול הבין-דתי נזרעו בתקופה הקולוניאלית, עת חדרה הנצרות לקהלים נרחבים ואתגרה את הדומיננטיות ארוכת השנים של האסלאם באזור. במובן זה, יתכן כי האתגרים שמציב ארגון *בוקו חראם* לכידות המדינה הניגרית הינם חלק מתופעה גלובאלית רחבה יותר של פירוק הסדר הקולוניאלי הישן ויצירה מחודשת של זהויות אסלאמיות טרום-קולוניאליות, בדומה למה שמתרחש בימינו במרחב המזרח תיכוני – ובמיוחד בשטחי סוריה ועיראק.